

novih istraživanja i objavljivanja. Osijek je upotpunio Kamilo Firingner, poglavlje o književnom radu dopunio je Mijo Korade, a glavni urednik Vladimir Horvat obavio je završnu reviziju. Ujedno je upotpunio bibliografiju, naročito o Bartolu Kašiću, jer je otkrio i objavio 1990. njegov Hrvatsko–talijanski rječnik, a konačno je 1999. tiskana i Kašićeva Hrvatska Biblija.

Poglavlje Prekomorske misije donosi desetak misionara, od kojih su neki poznatiji u svijetu. To su redom: Ivan Vreman, Nikola i Ivan Ratkaj, Ferdinand Konščak, Nikola Plantić, Nikola Sušić, Franjo Ksaver Haller, Ignacije Szentmartony stariji i mladi te Ivan Krstitelj Marchesetti.

Poglavlje Književni rad prikazuje više od tisuću djela raspoređenih u sljedeća poglavlja: Teologija, Sveto pismo, Mariologija, Pisci molitvenika, Katehetika, Spisi za njegovanje duhovnog života, Rječnici i slovnice, Govorništvo, Pjesništvo, Povijest i zemljopis.

Spomenimo na kraju da je Vaninova trilogija bogato ilustrirana sa po 16 stranica, na kunstdruk–papiru, umetnutih prema sadržaju među arke. Po obimu teksta prvi svezak ima 541 str. i davno je rasprodan, 2. svezak ima 739 str. i još se može nabaviti, a 3. svezak ima 575 stranica. Napomenimo da je na ovitku 3. sveska otisnut prvi zemljovid Hrvatske iz 1673. koji je izradio Varaždinac Stjepan Glavač—on je bio prvi profesor filozofije na Zagrebačkom kolegiju, a ujedno je bio i slikar. Stoga bi Zagrebački kolegij, nakon što je bio nazivan Muzejsko–gale-rijski prostor, mogao — umjesto Klovićevih — dobiti ime Glavačevi dvori.

Vladimir HORVAT

Josip TEMUNOVIĆ (ur.), *Zadužbina biskupa Budanovića*, Zbornik radova o biskupu Lajči Budanoviću, Zadružbinski odbor Zadružbine biskupa Budanovića. Subotica, 2004., 336 str.

Povodom 130. obljetnice rođenja, 80. obljetnice imenovanja za administratora Bačke apostolske administrature i 70. obljetnice osnivanja Zadružbine biskupa Budanovića (dalje ZBB) organiziran je i održan u Subotici znanstveni skup 14. i 15. listopada 2003. godine o pastoralnom liku biskupa mons. Lajče Budanovića, koji stoji u temeljima onog dijela Crkve koji se sada naziva Subotička biskupija. Zbornik objavljuje predavanja u kojima su obrađene teme sa skoro svih područja biskupova rada. Urednik sa žaljenjem ističe da Zbornik ne sadrži sva predavanja održana na skupu jer neki predavači iz nepoznatih razloga nisu poslali svoje tekstove, premda su radovi bili vrlo dobri. Uz to je u Zbornik uvršteno jedno predavanje koje je održano na znanstvenom skupu u Subotici u sjemeništu »Paulinum« od 7. do 12. listopada 1983., prigodom 25. obljetnice smrti biskupa Lajče Budanovića.

Nakon urednikova Predgovora Zbornik donosi predavanje mons. Bele Stantića: *Mons. Lajčo Budanović pastoralni radnik* — u kojemu se daje jezgroviti sadržaj i tijek Budanovićeve života i djelatnosti. Njegov pastoralni rad počinje danom svećeničkog redanja 24. lipnja 1897. u Kaloči. Odmah mu je povjeren kapelanski rad u raznim župama. Zatim je 26. srpnja 1912. postao župnik u Bačkom Brijegu, 12. siječnja 1920. u župi sv. Terezije u Subotici, a 10. veljače 1923. imenovan je apostolskim administratorom novoosnovane Bačke apostolske administrature sa sjedištem u Subotici, izravno podložne Rimu. Za naslovnog biskupa cisamskog imenovan je 28. veljače 1927., a za biskupa je posvećen 1. svibnja 1927. godine. 30. lipnja 1936. održao je Sinodu, na kojoj je proglasio Bački zakonik (Codex Bachiensis) sa

svojih 500 prokanona. U punom zamahu rada u duhu tog Zakonika došao je nagli prekid: buknuo je Drugi svjetski rat, mađarska vojska okupirala je Bačku, a ka- ločki nadbiskup grof Julije Zichy imeno- van je apostolskim administratorom Ba- čke. Lajčo Budanović je 1. lipnja 1941. interniran u dominikanski samostan u Budimpešti, a zatim u franjevački samo- stan u Matraverebaly u Karpatima — sve do sredine 1943. Kad je u listopadu 1944. prestala okupacija u Bačkoj, nad- biskup dr. Josip Grosz imenuje Budano- vića generalnim vikarom za taj dio nad- biskupije, kojim je upravljao kao admi- nistraturom. 13. lipnja 1946. godine po- novno je imenovan apostolskim admi- nistratorom 's pravima i ovlastima i dužno- stima koja pripadaju rezidencijalnom bi- skupu'. U novim okolnostima nastavlja prema vrlo ograničenim mogućnostima pastoralni rad, dok nije godine 1958. »vi- še radom nego svojom dobi iscrpljen us- nuo u Gospodinu«.

Zbornik nadalje sadrži sljedeće prilo- ge:

Mr. Lazar Ivan Krmpotić: *Spisateljski rad biskupa Lajče Budanovića*. Autor prikazuje rad Lajče Budanovića na kul- turnom polju, članke pedagoškog karak- tera, Bunjevački pravopis, povijesne ras- prave, crtice iz bunjevačke prošlosti, pri- kaze o nekim zemljama i putopisne zapi- se, pučke pripovijesti i igrokaze.

Krešimir Bušić: *Prikaz knjige »Zaduž- bina biskupa Budanovića«*. Knjiga o ko- joj je riječ podijeljena je na tri dijela: Uvod (str. 9–19), Dokumenti (str. 19–113) i Razno (str. 113–143).

Dr. Đuro Hranić: *Crkvena i kulturo- loška vrijednost »Zadužbine biskupa Bu- danovića«*. U prvom poglavlju — ZBB pod upravom Subotičke Matice — autor govori o pravnim aktima na temelju ko- jih se može govoriti o crkvenoj i kulturo- loškoj vrijednosti ZBB–a. Zatim govori o Subotičkoj matici, o Hrvatskoj kultur- noj zajednici i o Savezu hrvatskih prosv- jetnih radnika i društava u Subotici te o crkvenoj i kulturnoj vrijednosti ZBB–a.

Slijede neka zapažanja koja mogu biti aktualna i danas te zaključak: ZBB i za- daće za baštinike njegove duhovne i ma- terijalne ostavštine.

Dr. Nikola Škalabrin: *Crkveno pravni položaj Zaduzbine Lajče Budanovića*. Autor na početku opisuje osnutak Za- dužbine, značenje naziva i njezin crkve- nopравни položaj u Zakoniku kanonsko- ga prava (ZKP) iz 1917. godine, koji bi- jaše na snazi u vrijeme osnutka zadužbi- ne, zatim u ZKP–u iz 1983., te zaključuje i obrazlaže da je J. Temunović u svojim knjigama, a osobito u knjizi 'Zadužbina biskupa Budanovića', prikupio i javnosti predočio dovoljno činjenica na temelju kojih se može izreći prosudba o crkveno- pravnom položaju spomenute Zaduzbi- ne.

Milka Filipović Ljubič: *Zadužbina bi- skupa Budanovića*. U ovom predavanju prikazuje se 'Zadužbina' u građanskom zakonodavstvu o zadužbinama, fondaci- jama i fondovima te kakva je situacija danas. Kome će se imovina vratiti, tj. tko je ovlašten tražiti povrat nepravedno oduzete imovine? Je li moguće da za- dužbina 'nastavi' tamo gdje je stala? Za- ključuje: U savjesti smo obvezni obnoviti zadužbinu, a time ujedno obnoviti i sa- čuvati uspomenu na jednog velikog, za- služnog i u narodu omiljenog čovjeka i dobročinitelja, svećenika i biskupa Laj- ču Budanovića.

Dr. Nikola Škalabrin: *Codex Bači- ensis*. Autor uz neke uvodne misli o za- konu izlaže tijek pripreme Bačke sinode i značenje Bačkog zakonika u suvreme- nom životu subotičke biskupije u sljede- ćim poglavljima: 1. Osnutak Bačke apo- stolske administrature; 2. Biskupijska si- noda; zatim 3. Biskupijska sinoda prema Zakoniku iz 1917.; 4. Pripreme i slavlje- nje I. Bačke sinode; 5. Codex Statuto- rum Synodi Primae Bačiensis ili Codex Bačiensis. Ovo poglavlje sadrži sljedeća potpoglavlja: 1) Sastavni dijelovi i prob- lem jezika; 2) Bački zakonik; 3) Sadržaj Bačkog zakonika; 4) Knjige Bačkog za- konika; 5) Osvrt na Bački zakonik. Slije-

di daljnje poglavlje: 6. Zakonik kanonskoga prava iz 1983. te Zaključak: Bački zakonik sadrži mnoge prokanone koji su i danas na snazi, a izvan snage su samo oni koji su protivni propisima Zakonika kanonskoga prava iz 1983.

Krešimir Bušić: *Migracije i kulturni identitet Hrvata Bunjevaca*. Ovo je najopsežniji prilog Zbornika (119–188). U radu autor prikazuje utjecaj povijesnih migracija bunjevačkog stanovništva od 16. do 18. stoljeća na oblikovanje izgradnje kulturnoga identiteta Bačkih Hrvata Bunjevaca u vrijeme modernizacije i nacionalne integracije krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća. Autor se također služi odabranim primjerima iz hrvatske kulturne povijesti 19. stoljeća; prikazuje zalaganje znamenitih osoba za stvaranje standardnog hrvatskoga jezika kao jedne od glavnih sastavnica kulturnog identiteta; ističe primjer biskupa Budanovića i njegovo zalaganje za osnivanje kulturnih institucija kao važnih stupova očuvanja hrvatsko–bunjevačkoga kulturnoga i nacionalnoga identiteta u Bačkoj između dva svjetska rata.

Dr. Zapletan Geza: *Budanović Lajoš hozzajarulasa az apostoli kormanvosag jogviszonvainak rendezesehez* (189 — 210).

Stanko Kos, isusovac: *Pravni doprinos Lajče Budanovića uredjenju Apostolske administrature*. Autor je ovo predavanje održao 11. listopada 1983. na znanstvenom skupu (simpoziju) u Subotici od 7. do 12. listopada, u povodu 25. obljetnice smrti biskupa Lajče Budanovića. U predavanju se iznosi: 1) Osnivanje Apostolske administrature; 2) Značenje pravne djelatnosti u Crkvi; 3) Ustrojavanje Apostolskog upraviteljstva; 4) Zakonodavna i odredbodavna djelatnost apostolskog upravitelja — s potpoglavljima: Pripremanje Biskupijske sinode i Bačkog zakonika, Sadržaj zakonika i osvrt na Bački zakonik, Nastavak pravne djelatnosti; 5) Izvršna pravna djelatnost apostolskog upravitelja.

Mr. se. Željko Horavec: *Primorski i lički Bunjevci kao posebna skupina hrvatskog nacionalnog bića*. Autor ukratko rekapitulira neke osnovne spoznaje o prošlosti i baštini primorskih i ličkih Bunjevaca kao etničke zajednice koja je u proteklih stotinjak godina sasvim izgubila svoju tradicionalnu bunjevačku posebnost, integriravši se u potpunosti u modernu hrvatsku naciju. Nekoć prilično 'neobuzdani ljudi' katoličke vjeroispovijesti, koji su u ličko–primorske predjele pristigli ponajviše u tijeku 17. stoljeća, polako su se ukorijenili u tim krajevima, socijalizirali se u novom miljeu i na kraju postali integralnim dijelom hrvatske nacije.

Zvonimir Cvijin, dipl. ing. el. (dopredsjednik DVPH): *Bunjevci u Zagrebu*.

Milovan Miković: *Razgovor — nutarnje načelo zajednice*. Osnutkom Subotičke matice biskup Lajčo Budanović je stvorio i nastojao učvrstiti krovnu udruhu Hrvata u ovom podneblju. Ona je bila mjesto za okupljanje svih koji žele susret, koji žele razgovor i voljni su u njemu sudjelovati. Okupljajući ljude u Matici, Budanović i Rajić polazili su od uvjerenja da riječ i govor nisu tek puka sredstva za izlazak iz sužanjstva šutnje, odbacivanje negovorenja, nego su prilika za zajedničko traženje odgovora na cijeli niz pitanja koja nam se nameću i traže rješenja. Budanović i Rajić nastojali su u Matici okupiti što više mladih i školovanih ljudi, pisaca, profesora, odvjetnika, svećenika i drugih — kako bi mogli pridonijeti željenim promjenama u hrvatskoj zajednici, što se može vidjeti iz popisa sudionika osam razgovora u razdoblju od 1934. do 1941. godine, iz njihova kronološkog i tematskog prikaza. Autor tvrdi da nažalost još uvijek nije izvršena socijalna rekonstrukcija hrvatske zajednice započete u vrijeme osnutka Matice i da se od vremena njena iščeznuća malo radi na uvećavanju ujedinjujućeg osjećaja pripadnosti i solidarnosti među Hrvatima u Podunavlju. I koliko god su ih

drugi satirali, najučinkovitiji bili su 'čistaci' iz vlastitih redova.

Mr. sc. Robert Skenderović: *Lajčo Budanović i Blaško Rajić — vođe Bačkih Hrvata između dva svjetska rata*. Slijede poglavlja: Bunjevački katolički svećenici i Hrvatski nacionalni pokret; Političke prilike u Kraljevini SHS nakon završetka Prvog svjetskog rata; Osnivanje Bunjevačko-šokačke stranke i njeno djelovanje; Važnost katoličkih institucija u vrijeme diktature; Oživljavanje političkog života i proslava doseljenja posljednje veće skupine Bunjevaca 1936. godine.

Tomislav Žigmanov: *Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji*. U prvom dijelu — Uvodne pripomene — autor želi vidjeti kakva se je narav pamćenja prema biskupu Budanoviću kod nas sve do sada očitovala, i to isključivo u vremenu nakon njegove smrti, dakle u posljednjih 45 godina. Tako ćemo ujedno moći, istina više posredno, spoznati i to kakva je onda uopće narav pamćenja danas ustrojena kod Hrvata katolika na sjeveru Bačke.

Autor tumači pojmove iz naslova svojeg rada: 'zavičajna historiografija' — koja se odnosi na Suboticu, tj. Bačku i 'nacionalna historiografija' — a to je hrvatska historiografija u cijelosti. U radu se autor koristi samo napisima koji imaju barem minimalnu znanstvenu relevantnost, dok mimoilazi druge kraće napise jer, kako kaže, zbog mnoštva uvelike prelaze njegove realne mogućnosti koje su vrlo skromne.

U drugom dijelu autor opisuje i tumači viševrnu važnost pamćenja i sjećanja. Potom slijedi treće poglavlje: Pamćenje, sjećanje i bibliografije u bačkih Bunjevaca, a četvrto — Bibliografske jedinice o Lajči Budanoviću — sadrži: Objavljene knjige i radnje o Lajči Budanoviću, Analitičku obradu, O naravi pamćenja i sjećanja kod Budanovićevih sunarodnjaka.

Autor odgovara na nekoliko važnih pitanja — prvo — zašto je mali broj (11) napisao o Budanoviću; zašto njegov život

i njegovo djelo još uvijek nisu cjelovito obrađeni; zašto se je, dakle, rad pamćenja slabo očitovao? Odgovor je: zato što kod Bačkih Hrvata jednostavno nema profesionalnih institucija koje ustrojavaju pamćenja, koje bi onda preuzele na sebe obvezu rada na izgradnji pamćenja vlastita naslijeđa. Drugo, pitanje nad pitanjima jest: zašto je tomu tako? To je tako zbog toga što Bački Hrvati jednostavno kao zajednica, koja se prepoznaje po vlastitoj izgrađenoj institucionalnoj strukturi i identitetskoj infrastrukturi, ne postoji najmanje šezdesetak godina. Zatim, kratko izloživši svoj odgovor, nastavlja: »I premda je tomu kod ovdašnjih Hrvata tako, to je u izravnoj suprotnosti s Budanovićevom temeljnom nakanom. Budanović je Hrvatima u Bačkoj putem izgradnje institucija htio osigurati elementarne pretpostavke koje determiniraju jednu nacionalnu zajednicu. U tom smjeru on je poduzeo niz odlučujućih akcija. No, pojava novog društvenog poretka, socijalizma, radikalno je prekinula sva njegova nastojanja. A da je za vrijeme socijalizma nedostajalo bilo kakve planske i sustavne djelatnosti na tom planu, uz razloge objektivne provenijencije bili su na djelu i subjektivni razlozi koji padaju u odgovornost i krivnju članova i institucija zajednice, a onda vjerojatno i na Crkvu, a gotovo svi se oni okupljaju oko 'grijeha' nečinjenja, to jest propusta da se na tom planu učine značajniji kvalitetniji iskoraci.

Izuzetno negativne posljedice: kod ovdašnjih Hrvata pamćenje je uvelike i posvuda bezinstitucionalno — nema u njih nikakvih profesionalnih infrastrukturnih pretpostavki za jedan posve ozbiljniji i duhu vremena primjereniji ustroj i život pamćenja, kao ni za njegovo sukladno očitovanje.«

Domagoj Šimunović: *Katoličke škole u Hrvatskoj*. Tim predavanjem završava Zbornik, a u njemu se govori općenito o značenju škole, o katoličkoj školi u povijesti i potrebi katoličke škole danas, o tome što Crkva govori o školama u Zako-

niku kanonskoga prava godine 1983. U novije vrijeme, nakon Drugoga svjetskog rata, odnos prema Katoličkoj crkvi bilo je loš unatoč svemu što je Crkva kroz protekla stoljeća učinila. Nakon Domovinskog rata vjeri se i Crkvi pridaje važnost i podržavaju se njezine funkcije u javnom životu, a to se posebno odnosi na školstvo. Autor iznosi neke podatke o katoličkim školama u Hrvatskoj i u Europi.

U predgovoru Zbornika urednik je izrazio želju i nakanu da se do godine 2008., kada se navršava 50 godina od Budanovićeve smrti, objave knjižice o svim oblicima i vrstama biskupova rada, da se

izradi temeljit životopis i da se ostvare biskupove želje oko Zadužbine, Matice i Katoličke klasične gimnazije. To bi bila prava institucija pamćenja, barem što se Budanovića tiče. Da bi se to moglo što bolje ostvariti, bit će potrebna suradnja svih onih kojima na srcu leži briga za pravu dobrobit svojega naroda. Zato će nam čitanje i proučavanje ovog Zbornika pomoći da upoznamo probleme koji postoje i da se prema svojim mogućnostima založimo u njihovu pravednu rješavanju.

Stanislav KOS